

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

1890-1899 YILLARI ARASINDA EDİRNE VE KAZALARINDA SIĞIR VEBASI: VEBÂ-YI BAKARÎ

Raziye ŞANAL¹, Fulya FEYİZ²

Öz

Sığır vebası, büyükbaş hayvanlarda görülen ve etkisini hızlı bir şekilde gösteren bulaşıcı bir hastalıktır. Bu virüsün kısa sürede yayılması çok sayıda hayvanın ölmesine sebep olmuştur. Vebâ-yı bakarî salgını öncelikle Avrupa'da görülmüştür. Muhtelif zamanlarda seyreden bu hastalık pek çok büyükbaş hayvanın telef olmasına yol açtığı için Avrupa'da konuya ilişkin fikirler geliştirilerek hastalıkla mücadele etmenin çareleri düşünülmüştür. Nitekim bunun ilk adımı bir veteriner okulu açmakla atılmıştır. Osmanlı Devleti'nde sığır vebası vakası ise bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın akabinde Balkanlar üzerinden yayılmasıyla görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla XIX. yüzyıldan itibaren bu salgınla mücadele edebilmek adına devlet birtakım tedbirler almıştır. Ancak gerek maddi yetersizlikler gerekse salgınla mücadele edilebilme hususunda bir donanımın gerçekleştirilemeyişi, uzun vadede sığır vebası salgını ile uğraşılmasına sebep olmuştur. Nitekim büyükbaş hayvanları tesiri altına alan bu salgın Osmanlı ekonomisine ve hayvancılığına ağır darbeler vurmuştur. Çalışmada, 1890-1899 yılları arasında Edirne'de görülen sığır vebası salgınları ve Osmanlı Devleti'nin salgınlara karşı aldığı tedbirlerden bahsedilecektir. Bu bağlamda araştırma konusu Edirne vilayeti örneği üzerinden Osmanlı salgın hastalıklarına ışık tutacak mahiyettedir. İlgili arşiv vesikaları kaynaklık ederek Edirne Vilayet Salnamesi ve çeşitli araştırma-inceleme eserlerinden de istifade edilerek çalışma nihayetine erdirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Edirne, XIX. yüzyıl, sığır vebası, salgın.

CATTLE PLAQUE: VEBÂ-YI BAKARÎ IN EDİRNE AND DISTRICTS OF EDİRNE BETWEEN 1890-1899

Abstract

Rinderpest (cattle plague) is an infectious disease that is rapidly manifested in cattle. The spread of this virus in a short time caused the death of many animals. The rinderpest epidemic was primarily seen in Europe. Since this disease which occurs from time to time, causes the death of many cattle therefore ideas have been developed and remedies have been considered to struggle the disease in Europe. As a matter of fact, the first step of this was taken by opening a veterinary school. The case of rinderpest in the Ottoman Empire started to be seen with the spread of the disease over the Balkans, especially after the Ottoman-Russian War of 1877-1878. Hence the government has taken a number of precautions to struggle this epidemic since the 19th century. However financial deficiencies and the lack of equipment in the field of health, have led to struggle against the rinderpest epidemic in the long term. As a matter of fact this epidemic affecting cattle had heavy blows to the Ottoman economy and animal husbandry. In the study, the cattle plague epidemics in Edirne between the years 1890-1899 and the precautions taken by the Ottoman Empire against the epidemics will be indicated. In this context, the subject of research is shed light on the Ottoman epidemic diseases through the example of Edirne province. The study will be completed by using of the Edirne Provincial Yearbook and various research works as a source from the relevant archive documents.

Keywords: Ottoman State, Edirne, XIX. century, Rinderpest (cattle plague), epidemic.

¹ Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, rzyanal@gmail.com, orcid: 0000-0001-7172-2631.

² Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, fulyafyz@gmail.com, orcid: 0000-0003-3794-1843.

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Şanal, R. ve Feyiz, F. (2021). 1890-1899 Yılları arasında edirne ve kazalarında sığır vebası: Vebâ-yı bakarî, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 189-200.

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik temel dinamiklerinden biri olan hayvancılık kendi potansiyel gelişme imkânlarının oldukça gerisinde kalmıştır. Bunun en önemli nedeni hayvan hastalıklarıdır. Gerekli önlemlerin zamanında alınamamasından dolayı sıklıkla çıkan ve kısa sürede yayılan salgın hastalıklar neticesinde Osmanlı hayvancılığı ciddi darbeler yaşamıştır (Güran, 1998: 108).

Sığır vebası, büyükbaş hayvanlarda görülen bulaşıcı bir virüstür. Virüslü hayvana temas eden her şeye bulaşabilen bu hastalık kısa zamanda etki alanını genişleterek büyük zararların yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim farklı bölgelerde ve coğrafyalarda görülen sığır vebası, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne de sirayet etmiştir.

Osmanlı arşivlerinde *vebâ-yı bakarî* olarak geçen hastalık halk arasında da *malkıran*, *çor*, *sığır göleti*, *mal ağrısı* gibi isimlerle ifade edilmektedir (Ak, 2016: 216). Bu hastalık bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı olarak bilinen 93 Harbi'nden sonra Balkanlar üzerinden Osmanlı Devleti'ne yayılmıştır. Yaşanan bu salgın hastalık sebebiyle birçok büyükbaş hayvan telef olmuş ve Osmanlı hayvancılığına ağır darbeler vurmuştur.

Hastalığın, Osmanlı hududuna giriş noktaları çeşitlidir. İran, Irak, Kafkasya, Suriye sınırlarından da bu salgının yayıldığını söylemek mümkündür. Söz konusu yerlerde sığır vebası her daim hüküm sürmüştür. Buralardan gelen hayvan sürüleri ve kaçak sığırlar ülkenin doğu vilayetlerine getirilmiş ve hastalık buradan da Anadolu'nun muhtelif yerlerine bulaşmıştır (Ekrem, 1930: 3-4). 1890-1899 yılları arasında Osmanlı topraklarının farklı kentlerinde sığır vebası ciddi kayıplara yol açmıştır. Örneğin, 7 Ocak 1890'da İzmir'de (BOA, DH.MKT.: 1687/101), 18 Ocak 1890'da Kastamonu'da (BOA, DH.MKT.: 1690/78), 22 Haziran 1890'da Taraklı nahiyesinde (BOA, DH.MKT.: 1734/92), 14 Ağustos 1890'da Keçirborlu nahiyesinde (BOA, DH.MKT.: 1750/121), 23 Eylül 1890'da Çankırı'da (BOA, DH.MKT.: 1763/114), 24 Eylül 1890'da Aydın vilayetinde (BOA, DH.MKT.: 1764/30), 10 Ekim 1890'da Kütahya'da (BOA, DH.MKT.: 1769/36), 27 Ekim 1890'da Bitlis vilayetinde (BOA, DH.MKT.: 1775/44), 30 Ekim 1890'da Trabzon sancağında (BOA, DH.MKT.: 1776/83), 19 Mayıs 1891'de Aydın vilayetinde (BOA, DH.MKT.: 1834/14), 30 Ağustos 1891'de Beykoz, Kartal, Gebze ve Şile kazalarında BOA, DH.MKT.: 1863/69), 4 Kasım 1891'de Hüdavendigâr vilayetinde (BOA, DH.MKT.: 1894/64), 20 Mayıs 1892'de İzmir ve civarında (BOA, DH.MKT.: 1951/55), 23 Mayıs 1892'de Adana vilayetinde (BOA, DH.MKT.: 1952/47), 29 Kasım 1892'de Kayseri sancağında (BOA, DH.MKT.: 2026/32), 21 Aralık 1892'de Konya vilayetinde (BOA, DH.MKT.: 2033/57), 23 Haziran 1893'te Diyarbakır'a bağlı Nusaybin ve Aydın'da (BOA, DH.MKT.: 19/18), 29 Ocak 1899'da Mamuretülaziz vilayetinde (BOA, DH.TMIK.M.: 65/39) görülmüştür.

Salgına tutulan hayvanlarda hastalığın ilk belirtisi iştahsızlıktır. Hayvanın cildi terli veya kuru, gözleri sabit ve gözyaşı ile dolu olur. Nefes alış-verişi sıcak ve hızlıdır. Burnundaki sıvının artmasıyla sıklıkla öksürdüğü görülmektedir. Dili kuruyan hayvanın ağzı da yapışkanlı bir hâle gelmektedir. Bünyesi zayıf düşen hayvanın ağzından ve burnundan akan köpüklü sular sebebiyle yiyeceklerini yutmakta zorlanır. Kulakları ve boynuzlarındaki sıcaklık değeri ise sürekli değişir. Vücudunda titremeler oluşur. Hastalığın ilk üç gününde ağır kokan ishal meydana gelir. Ağzındaki salya ve teri de kötü bir hâl alır. Vücut direnci iyice azalan hayvan yattığı yerden kalkamaz bir hale gelir. Hayvanların artan kanlı ishali neticesinde ise 3-7 gün arasında telef olurlar (Özlü, 2014: 103-104).

Osmanlı Devleti'nde XX. yüzyılın ortalarına kadar hayvanlar için ciddi tehdit unsuru olan sığır vebası: 1847, 1877, 1881, 1888, 1889, 1893, 1894, 1898, 1899, 1905, 1906 ve 1909 yıllarında

yoğun olarak yaşanmıştır (Turan, 2014: 979-980). Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşı dönemlerinde büyük salgınlara sebep olan sığır vebası 1932 yılından sonra Türkiye’de görülmemiştir (Atılğan, 1964: 76). Nitekim Osmanlı topraklarının pek çok noktasında bu hastalıkla mücadele edildiği görülmektedir. Bunun bir örneğini ise XIX. yüzyılda Edirne vilayeti teşkil etmektedir.

Başkanlık Osmanlı Arşivi’ndeki vesikalar neticesinde, Edirne vilayetinin ilk sığır vebası vakası ile 1890 tarihinde karşılaştığı tespit edilmiştir (BOA, DH.MKT.: 1692/128). Vilayet merkezinin yanı sıra çeşitli sancak ve kazalarında da sığır vebası görülmüştür. Bu vakalar yaşanırken Osmanlı Devleti de birtakım tedbirler almıştır. Hastalığın tedavisi için vilayete baytar ve doktor ataması yapılmış, hayvanların kente giriş ve çıkışları bir süre yasaklanmıştır. Ayrıca sığır vebasının haricinde şab, revan ve tifüs gibi hayvan hastalıklarının da bu dönemde örneklerine rastlamak mümkündür. Edirne vilayetinde sığır vebası belirli aralıklarla kesintiye uğramış olsa da XIX. yüzyılın sonuna kadar bu hastalığın devam ettiğini söylemek olasıdır.

2. Osmanlı Devleti ve Vebâ-yı Bakarî

Dünyanın pek çok yerinde sığır vebası etkili olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de bu salgın XIX. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır. 1847 yılında sığır vebası ile ilgili vakalarla karşılaşılsa da ilk ciddi kayıplar 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra yaşanmıştır. Avrupa devletlerinin bu sırada bir araya gelerek yaptıkları sağlık konferanslarında aldıkları ilk karar Osmanlı Devleti’ne karşı gümrük noktalarını kapatmak olmuştur. Osmanlı Devleti, salgını kontrol altına alabilmek adına İzmit, Ankara, Konya ve Sivas vilayetlerine heyetler göndererek ahval ile ilgili raporlar hazırlamıştır (Ekrem, 1930: 23). Bu sebeple Osmanlı topraklarında sığır vebası başta olmak üzere görülen birçok hayvan hastalığı ile mücadele edebilmek için veterinerlerin yetiştirilmesine yönelik birtakım girişimler yapılmaya başlanmıştır (Şimşek, 2020/2021: 2070-2071).

Hayvan sağlığının korunması, hayvanlarda görülen hastalık ve sakatlıkların tedavisi, hayvanların üretim ve verimliliklerinin artırılması gibi temel konuları inceleyen bir tıp ilim dalı olan baytarlıkla ilgili tarihteki ilk mektep Claude Bourgelat’ın çabaları neticesinde 10 Ocak 1762’de sığırlarının yarısının telef olması sebebiyle (Erk ve Dinçer, 1970: 5-6) Fransa’nın Lyon şehrinde açılmıştır. Pek çok Avrupa ülkesinden gelen öğrenciler bu okulda eğitim görmüş; zamanla farklı ülkelerde de baytarlık okulları açılmıştır. Mısır’da da Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın emriyle 1831’de (Kahire’de) açılmıştır. Batı’da bu alanda yazılan eserler olduğu gibi Osmanlı dünyasında da Baytar Bursalı İbrahim Edhem Bey tarafından 1306’da kaleme alınan *İcmal-i Baytara* bu alandaki otoritesini ve yerini söz konusu eseriyle kanıtlamıştır. Eğitim hayatını Fransa’da tamamlayarak İstanbul’a dönen Bakteriyolojihane’de çalışan Binbaşı Adil Bey de hayvanlarda görülen bir salgın hastalık olan sığır vebasına karşı kullanılacak aşığı bulmuştur. II. Mahmud döneminde 1841’de ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere iptidai şekilde başlayan baytarlık öğretiminin eğitimine ise Prusyalı Baytar Godlowski tayin edilmiştir. Ancak söz konusu eğitim okuma yazma bilmeyen er talebeler yüzünden istenilen başarıya ulaşamadığından yarım kalmıştır. Daha sonraki süreçte ise baytarlık eğitimi Sultan Abdülmecid tarafından 1849’da Harbiye Mektebi’nde özel bir sınıf olarak tekrar başlamıştır. 1889’da ise sivil baytarlık Yarbay Baytar Mehmed Ali’nin çabalarıyla kurularak Nafia Nezareti’ne bağlı *Umur-ı Baytariyye Müfettiş-i Umumiliği* oluşturulmuştur. 1914 yılına kadar Orman Maadin ve Ziraat Nezareti’nin bir şubesi olarak devam eden bu teşkilat genel müdürlük halini almıştır. Askeri ve sivil baytar okulları da 1920’de *Baytar Mekteb-i Alisi* adıyla tek çatı altında toplanmıştır. 1933’te *Yüksek Ziraat Enstitüsü*’nün kurulması ile söz konusu mektep bu enstitüye bağlı *Veteriner Fakültesi*’ne dönüştürülmüştür. 1948’de ise Ankara Üniversitesi’ne bağlanmıştır (Karbıyık, 1992: 278-282).

Devletin baytar okullarından yetiştirilen veterinerleri tarafından XIX. yüzyılın sonlarında hazırlanan bir risaleye göre sığır vebasının bertaraf edilme sürecinde birtakım kurallara riayet etmeleri istenmiştir. Bu kuralların muhteviyatı incelendiğinde: Gözetimde tutulan hayvanlar ve bunlarla temas etmiş kişilerin ayrı bir yerde tutulmadığı sürece herhangi bir yere çıkarılmaması, hayvan ticaretinin gerçekleştirildiği vasitalarda hayvanların muayene edilmemesi, sınırlardan kaçak olarak ülkeye sokulan hayvanların itlaf edilmesi, salgın zamanlarında hayvan pazarlarının ve panayırlarının yasaklanması, hayvanların toplu bir şekilde ahır vs. gibi yerlerde bulundurulmaması, hastalıktan kurtulan hayvanların 24 saat içinde kesilerek ithal edilmesine izin verilmesi, hastalıktan kurtulamayan hayvan etlerinden sucuk, kavurma ve pastırma gibi ürünlerin yapılmaması, salgından ölen hayvanların derin çukur kazılıp üzerlerine kireç dökülerek gömülmesi, bu işlemleri uygulayan görevlilerin giydikleri kıyafetlerin tütsülendikten sonra yakılması gibi hususlar belirtilmiştir. Bununla birlikte ahalinin de salgına karşı temkinli olmaları için çeşitli kaideleri yerine getirmeleri şart koşulmuştur: Sağlıklı olanlarla hastalığa tutulanların ayrı yerde muhafaza edilerek durumun derhal merkeze bildirilmesi, hayvan barınaklarının kireçle badana yapılması, sağlıklı hayvanlara arpa, yulaf ve tuzla karıştırılan saman ve otun verilmesi, hayvanların içeceği suların temiz tutulması, ölen hayvanları yerde sürüklemekten bulunduğu noktadan uzak bir yerde gömmeleri, ölen hayvan leşlerinin köpeklerle yedirilmemesi, kedi, köpek ve tavukların bu noktalarda gezmelerine izin verilmemesi belirtilen talimatların başlıcalarıdır (BOA, DH.MKT.: 200/33).

Sığır vebası ile 1887'de İstanbul'da karşılaşıldığında Zoeros Paşa ve arkadaşları telef olan hayvanların çukur kazılarak gömülmesinin yeterli olmayacağını, hasta hayvanların ve bulaşıcı eşyaların yakılması gerektiğini, ahırların ise yakılmak yerine yoğun *göztaşı eriyiği* ile yıkanarak temizlenmesi ve hastalık bulaşmamış hayvanların da olası bir duruma karşı denetim ve gözetim altında tutulmalarını ifade etmişlerdir. 1889'da İzmit'te yaşanan sığır vebası neticesinde hastalıkla ilgili ilk bakteriyolojik çalışma Zoeros Paşa'nın önderliğindeki bir komisyon tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu hastalığın yıkıcı etkisini önleyebilmek adına Zabıta-i Sıhhiye Hayvaniye Talimatnamesi hazırlanmıştır. Söz konusu talimatnamenin uygulandığı ilk Osmanlı toprağı ise 1893'te Hüdavendigâr vilayetinin merkez sancağı olan Bursa olmuştur. Baytar Mustafa Adil Bey ile Dr. Nicolle 1898'te kendilerine Bakteriyolojihane'de bir daire tesis edilmiş ve aşılama tecrübeleri için de 300 lira para ödenmiştir. Bunun yanı sıra alacakları aletler ve diğer masraflar için de devlet tarafından maddi olarak sürekli desteklendikleri de görülmektedir. 4 yıl süren çalışmaları neticesinde veba-yı bakari *etkeninin süzgeçlerden geçtiğini ve bir ultravirüs olduğunu, zatürre gibi mevcut filtreleri aşarak vücuda sızabilen bir taşıyıcıdan kaynaklandığını* tespit etmişlerdir. Buldukları serumun Aydın, Yozgat, Maden ve Sorgun gibi yerlerde yaşanan sığır vebası salgınına karşı kullanılması istenmiş; buralarda işe yaradığı takdirde de serumun ülke geneline yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. II. Abdülhamid bu öneriyi kabul etmiş, hastalığa yakalanan hayvanların mera ve kırlara çıkarılmasını böylelikle sağlıklı hayvanlardan ayrı tutulmalarını istemiş, telef olan hayvanların ise 3 metre derinliğinde kazılan çukurlara gömülerek üzerlerine kireç dökülmesini emretmiştir. Yukarıda zikredilen yerlerde uygulanan aşılar başarıya ulaştınca seri üretime geçilmeye karar verilmiştir. Serumdan önce hastalığa yakalanan 300 hayvanın 180'i telef olurken serumdan sonra bu sayı 1-2'ye düşmüştür.³ Ancak 1902'de Malatya'daki sığır vebasına karşı gönderilen 180 şişe ithal serum ve sığır vebası aşılarının gümrük vergisinden muaf tutulması için çıkarılan irade Dr. Nicolle'nin ayrılmasından sonra aşı üretiminde birtakım aksaklıkların yaşandığını göstermektedir. *Virüslü kan damıtık suda eritildikten sonra santrifüj edilirse etkenin lökositlerden ibaret olan çöküntüde bol miktarda bulunduğunu gösteren buluşlarıyla dünya*

³ Dr. Besim Ömer Akalın'a göre hastalığa yakalanan sığırlar aşılanmıştır. Serum uygulanmayan hayvanların %60'ı ise telef olmakta iken aşılanan hayvanlardan binde biri veya ikisi telef olmuştur. Bu da aşının ve serumun ne derece başarılı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Besim Ömer Akalın, *Nevsal-i Afiyet Salname-i Tıbbiye*, 1. Kitap, İlim Matbaası, İstanbul, 1315, s. 107.

literatürüne isimlerini yazdırmışlardır. Böylelikle sığır vebasası etkeni de süzgeçten geçtiği kanıtlanan şaptan sonraki ikinci hayvan hastalığı olmuştur (Yıldırım, 2014: 406-410).

Dr. Nicolle'nin çalışmaları sonucu elde edilen serum, aşılama sırasında gösterdiği etkileri fark edilince Paris Pasteur Enstitüsü serumu incelemiş ve onaylamıştır. Bu başarı İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nden serum alıp Hindistan ve Mısır'a göndermesiyle taçlanmıştır. Rusya ise aşılama yöntemini ve serumu Osmanlı Devleti'nden öğrenerek geliştirmiştir. Böylelikle 1908 yılında sığır vebasasını önemli ölçüde kontrol altına almışlardır (Ak, 2016: 232). Ancak Dr. Nicolle'nin büyük gayretleri olsa da Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik durumundaki gidişat salgınla mücadele edebilmeyi belirli bir ölçüde kısıtlı hâle getirmiştir. Bilhassa Nicolle'nin görevi bırakmasından sonra araştırmalarda bazı aksaklıkların yaşandığını söylemek mümkündür (Şimşek, 2020-2021: 2075). Tüm bu olumsuz ahvale karşın sığır vebasası ile mücadeleye yine de devam edilmiştir.

XIX. yüzyılda diğer bilimlerde olduğu gibi bakteriyoloji bilimindeki ilerleme de salgın hastalıkların bilinmezliğini aydınlatmaya vesile olmuştur (Erk, 1966: 169). Bu yüzyıldaki aşı üretimleri ve salgınlara karşı uygulanan tedavi yöntemleri ile hastalıklar eskiye oranla daha kolay teşhis edilmeye ve kontrol altına alınmaya başlanmış; bu sayede salgın hastalıkların yıkıcı etkisi biraz da olsa kırılmıştır.

3. Edirne Vilayetinde Vebâ-yı Bakarî

Muhtelif kaynaklarda Orestia, Odrisya, Edranos ve nihayet Osmanlı döneminde Edrene ve Edirne gibi isimlerle bilinen şehir, Meriç Nehri'nin Tunca Nehri'ne kavuştuğu noktada kurulmuştur. Edirne'nin sınırları Meriç Nehri'ni takip eden yollarla Bulgaristan'a kadar ulaşmıştır (Gökbilgin, 1994: 425). Osmanlı Devleti'ne Bursa'dan sonra başkentlik yapmış olan Edirne şehri bulunduğu coğrafi konum itibarı ile siyasi, sosyal, ekonomik ve askerî gibi pek çok alanda önem arz etmektedir.

XVIII. yüzyılın birbirini takip ettiği yıllarda Edirne yangın ve salgın hastalıklar gibi felaketlerle karşılaşmıştır. Bahsedilen yüzyılın akabinde yaşanan tarihi olaylarda felaketler Edirne'nin peşini bırakmamıştır. XIX. yüzyılda Edirne vilayeti, Osmanlı Devleti'nin topraklarını korumakla zorlandığı bir dönemle karşılaşmış ve fazlasıyla etkilendiği yerlerden biri olmuştur (Özey, 2002: 5). Edirne, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda iki defa Rusların istilasına, XX. yüzyılda Balkan Savaşlarının sonucunda ise Bulgarların ve I. Dünya Savaşı'nda da Yunanlıların eline geçerek büyük yıkımlarla karşı karşıya gelmiştir (Şahin, 2006: 3). Yaşanan savaşlar⁴ ve devamında gerçekleşen bunalımlar Edirne şehrinin salgın hastalıklardan büyük oranda etkilenmesine sebebiyet vermiştir. 1890'da Edirne'de kızıl ve kızamık hastalıkları (BOA, DH.MKT.: 1745/93), 1892'de Cısr-i Ergene kazasında difteri ve kuşpalazı (BOA, DH.MKT.: 1980/112, 1980/115), 1892'de Çöke nahiyesinin Çömlek Akpınar köyünde sıtma (BOA, DH.MKT.: 2017/14), 1892'de Edirne'nin Rupçoz kazasında koyunlarda çiçek hastalığı (BOA, DH.MKT.: 2030/18), 1894'te ise Edirne vilayetinde kolera salgını görülmüştür (BOA, Y.MTV.: 95/54). Vebâ-yı bakarî hastalığı ise büyükbaş hayvanlarda görülen en şiddetli salgınlardan biridir.

XIX. yüzyılda Edirne'de ilk sığır vebasası vakası 13 Nisan 1890'da yaşanmıştır. Nisan ayında başlayan salgın Eylül'e gelindiğinde ise kesintiye uğramıştır.⁵ Salgın sebebiyle Osmanlı Devleti

⁴Örneğin, askerler arasında çiçek hastalığı görülmüştür. BOA, Y.MTV., 119/50.

⁵ Beş ay süren sığır vebasasının kesintiye uğramasının akabinde vilayette muhtelif hayvan hastalıkları da görülmüştür. Bu hastalıklar şab, revan ve tifüstür. Söz konusu hastalıklara karşı birtakım tedavi yöntemleri uygulanmış ancak arşiv kaynaklarında yöntemin muhtevasına dair açıklayıcı bir bulguya rastlanılamamıştır. BOA, DH.MKT., 1157/133; Edirne'nin Dimetoka kazasında da bu

sınırlarından Bulgaristan ve Şarki Rumeli'ye yapılan canlı hayvan ve ürünlerinin ticareti yasaklanmıştır (BOA, DH.MKT.: 1692/128). Bu yasaklama kapsamına dâhil olan ürünler ise küçük ve büyük boynuzlu hayvan etleri, boynuzlu hayvanların taze veya kurutulmuş etleridir (BOA, DH.MKT.: 279/32). Böylelikle hastalığın bahsedilen yerlere sirayet etmesi engellenmeye çalışılmıştır. Salgın süresince bahsedilen bölgelerdeki hayvanlar sağlık kontrollerinden geçirilmiş, cins ve miktarları tespit edilmiş ve jurnallere kaydedilmiştir (BOA, DH.MKT.: 123/7). 1894 yılında hastalığın kesintiye uğraması sebebiyle Bulgaristan, söz konusu yasağın kaldırılmasını talep etmiş ve böylece hayvan ticareti devam etmiştir (BOA, DH.MKT.: 311/59). Adana vilayetine bağlı Kozan sancağında da buna benzer bir yasaklama göze çarpmaktadır. Nitekim hayvan ve hayvan ürünlerinin Romanya'ya ithali baytar komisyonluğunca hazırlanan rapor doğrultusunda bu durumun çözüme kavuşturulmasına değin geçen süre zarfında sınırlara hayvan gönderilmeyeceği uygun görülmüştür (BOA, DH.MKT.: 2011/24). Yine coğrafi konum itibari ile Edirne'ye yakın olan Çatalca sancağının birkaç köyünde görülen sığır vebasının yayılmasını önleyebilmek ve hayvan ölümlerinin önüne geçebilmek amacıyla durum Edirne vilayetine bildirilerek hayvan giriş çıkışına yasak konulmuştur (BOA, DH.MKT.: 1726/96).

Ekonomik temeli tarım ve hayvancılığa dayanan Osmanlı Devleti salgın görülen yerleri kontrol edebilmek amacıyla birtakım sıhhi ve idari tedbirler almıştır. Bunların başında salgın noktalarına yaptığı baytar atamaları gelmektedir. Baytar ve müfettiş atamalarında devlet çok titiz davranmış ve görevini ifa etmeyen kişilerin azledildiği gibi başarılı olanların da uzun süre bu vazifede tutulduğu göze çarpmaktadır.⁶

Edirne'de yaşanan sıhhi boşluk sığır vebasına karşı tedbirlerin alınmasını sekteye uğratmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Kolağası İsmail Şükrü Efendi'yi (Edirne Vilayet Salnamesi, 1311: 59, Edirne Vilayet Salnamesi, 1312: 60) baytar müfettişliğine atayarak var olan sorunu gidermiştir.⁷ Baytar İsmail bilhassa Edirne'nin Ortaköy kazasına⁸ bağlı köylerde meydana gelen sığır vebası üzerinde birtakım incelemelerde bulunmuştur. Hazırladığı raporda 10 koşu hayvanının hastalığa tutulduğunu, bunların kordon altına alınarak sağlam olan hayvanlardan ayrı bir yerde tutulmasını belirterek salgının yayılmasını önlemeye çalışmıştır (BOA, DH.MKT.: 95/48). İsmail Şükrü Efendi'nin görev süresini tamamlamasıyla baytar müfettişliği 1896 yılında Süleyman Efendi'ye devredilmiştir (Edirne Vilayet Salnamesi, 1312: 254). 1897 yılında ise merkez ve sınırlarda görev yapmak üzere üçüncü sınıf baytarlarından Abdülbaki Efendi aylık 1500 kuruş maaşla Edirne Vilayeti Baytar Müfettişliğine atanmıştır (BOA, ŞD.: 524/11, İ.O.M.: 4/27, BEO: 994/74518, Edirne Vilayet Salnamesi, 1315: 60).

3.1. Gümülcine Sancağında Vebâ-yı Bakarî

Gümülcine sancağına bağlı Rupçoz ve Eğridere kazalarında 1898 yılında sığır vebası salgını görülmeye başlanmıştır. Salgın sebebiyle adı geçen kazalardan hayvan ithaline yasak getirilmiştir.

tarihlerde manda hayvanlarında çeşitli hastalıklar sirayet etmiştir. Hastalığın teşhisi ve ölen hayvan sayısı ile ilgili herhangi bir tespit bulunmamaktadır. *Edirne Vilayet Salnamesi*, H. 1310, s. 350.

⁶ BOA, DH.MKT., 2044/34; Devletin bu konudaki hassasiyetini vilayete sıhhiye müfettişi ataması ile de görmek mümkündür. Nitekim 1890 yılında Edirne'ye atanan sıhhiye müfettişi Nuri Beydir. *Edirne Vilayet Salnamesi*, H. 1307, s. 45. Nuri Bey üç yıl görev yaptıktan sonra bu makamda Şerafettin Efendi görülmektedir. *Edirne Vilayet Salnamesi*, H. 1310, s. 86; Sıhhiye müfettişi olarak bu dönemde Arastidi Efendi'nin göre yapması buna bir örnektir. *Edirne Vilayet Salnamesi*, H.1311, *Edirne Vilayet Salnamesi*, s. 59; *Edirne Vilayet Salnamesi*, H. 1312, s. 60; *Edirne Vilayet Salnamesi*, H.1315, s. 60.

⁷ BOA, DH.MKT., 22/19, 27; söz konusu müfettiş tarafından vilayetin Üsküdar Nahiyesindeki Değirmenbeyi ve Çöke nahiyesine bağlı Sofular köyünde kara sığır vebası tespit edilmiştir. BOA, DH.MKT., 63/19.

⁸ 1890-1899 yılları arasında vilayet dâhilinde görülen sığır vebası vakalarına 1893'te Ortaköy kazasında rastlanılmamıştır. *Edirne Vilayet Salnamesi*, H. 1310, s. 386.

Bu yasağa ilave olarak hastalığın görüldüğü yerlerdeki arazi sahiplerine de zirai anlamda birtakım kısıtlamalar koyulmuştur. Herhangi bir suiistimalin gerçekleşmesini önlemek adına tedbirler alan Osmanlı Devleti, gümrük noktalarına da baytar ataması yaparak denetimi sağlamaya çalışmıştır (BOA, DH.MKT.: 2100/32). Görevlendirilen baytarlar gümrüğe gelen karasığır ve manda gibi yük hayvanlarının herhangi bir hastalığa kapılıp kapılmadıklarını tespit etmiş ve sağlıklı olmaları koşuluyla gümrükten geçirilmesine izin vermiştir (BOA, HR.SFR.O4.: 359/13).

Osmanlı Devleti ile hayvan ticareti yapan Bulgaristan Hükümeti Rupçoz kazası ve Tamraş nahiyesinde 1898 yılından önce de hayvan hastalığı görüldüğüne dair birtakım söylemler ortaya atmıştır. Bu doğrultuda halkın temel ihtiyaçlarını karşıladığı Filibe Caddesi kapatılmıştır. Ancak Bulgaristan Hükümetinin söylemlerinin asılsız çıkması neticesinde Filibe Caddesi yeniden açılarak halkın mağduriyeti giderilmiştir (BOA, HR.SFR.O4.: 519/67). Benzer bir durum Sultanyeri kazasında da yaşanmıştır. Buradaki ahali ziraat yapmak için Şarki Rumeli arazisine gitmiş fakat Bulgaristan gümrük memurları tarafından Sultanyeri kazasında hastalık olduğu gerekçe gösterilerek ahalinin ziraat yapması engellenmiştir. Nitekim bu söylenti açığa kavuşturularak ahalinin hayvanlarıyla beraber ziraat yapma engeli ortadan kaldırılmıştır (BOA, DH.MKT.: 2184/138). Sancakta görev yapan baytarlar gibi belediye tabipleri de salgın süresince aktif rol üstlenmişlerdir. Bu bağlamda sığır vebasının bertaraf edildiğini ve bölgelerine konan hayvan ithali yasağının kaldırılması gerektiğini merkeze bildirmişlerdir (BOA, DH.MKT.: 525/72).

Gümülcine sancağında yaşanan sığır vebası vakaları incelendiğinde hastalığa tutulan hayvanların nevi ve sayısı ile ilgili herhangi bir veriyle karşılaşılmamıştır. Ancak aynı tarihlerde sancakta yaşanan şab hastalığından telef olan hayvan sayısının %20 oranında olduğu tespit edilmiştir.⁹

3.2. Dedeğaç Sancağında Vebâ-yı Bakarî

Dedeğaç sancağında 1891-1893 yılları arasında sığır vebası salgınıyla mücadele edilmiştir. Bu sancakta da büyükbaş ve küçükbaş hayvanların Bulgaristan'dan ithaline dair kısıtlamalara rastlamak mümkündür (BOA, DH.MKT.: 1855/76). Sığır vebasının haricinde bilhassa koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlarda da çeşitli salgın hastalıkların baş gösterdiği görülmektedir (BOA, DH.MKT.: 95/48). Sancağa ilişkin arşiv vesikaları incelendiğinde baş gösteren salgının seyrine ve baytar atamalarına dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

3.3. Kırkkilise Sancağında Vebâ-yı Bakarî

Edirne'nin Kırkkilise sancağının hudut bölgesi olması sebebiyle Bulgaristan ve Rumeli Şarki'den getirilecek hayvanların sağlık muayenelerini yapmak için baytar tayini yapılmasına karar verilmiştir (BOA, DH.MKT.: 1781/46). Ancak gerek sancak hududunda gerekse sancağın diğer noktalarında yaşanan hayvan hastalıklarını muayene etmek adına görevlendirilmesine karar verilen baytarın tek başına yeterli olmayacağı anlaşılmış bunun üzerine ikinci ordudan bir baytar tayini daha yapılması kararlaştırılmıştır (BOA, DH.MKT.: 257/50).

1898 yılında Kırkkilise'nin Çakılı köyünde at ve merkep gibi tırnaklı hayvanlarda sığır vebasının görülmesi, Bulgaristan'a hayvan ithalinin yapılamamasına sebep olmuştur. Hayvan ithalinin yanı sıra hayvan ürünleri de bu yasağa dâhil edilmiştir (BOA, DH.MKT.: 2129/13). Ayrıca sınır dâhilindeki arazilerde ziraatla uğraşan şahıslara da hayvanlarını bir günden fazla arazide bulundurmamaları şartı getirilmiştir (BOA, HR.SFR.O4.: 525/15). 8 Nisan 1899 tarihine

⁹ BOA, DH.MKT., 1826/22; Örneklere görüldüğü üzere sığır vebasının yanı sıra Gümülcine sancağında teşhisi koyulmamış olsa da diğer hayvan hastalıklarına ilişkin vakalara rastlamak mümkündür. *Edirne Vilayet Salnamesi*, H. 1310, s. 438.

gelindiğinde salgının sancakta tamamen bittiği ve bu sebeple hayvan ithaline konulan yasağın kaldırıldığı görülmektedir (BOA, DH.MKT.: 2186/142).

3.4. Tekfurdağı Sancağında Vebâ-yı Bakarî

Tekfurdağı sancağına bağlı Çorlu kazasında 22 Mart 1899'da sığır vebası görülmüştür. Hastalıkla mücadele kapsamında daha önce örneklerde görülmeyen bir tedavi yöntemi olan serum uygulaması Çorlu'da yapılmıştır. Bu iş için İsmail, Kırkor ve Refik Efendiler görevlendirilmiştir. Ayrıca Doktor Mösyö Nikol de hastalığın keşfi ve tedavisi için Çorlu kazasına gönderilmiştir. Sığır vebasına yakalanan ve aşılınmayan hayvanlardaki ölüm sayısı 3000'e yakın hayvanda 8-10 civarında iken serum uygulandıktan sonra herhangi bir ölümle karşılaşılmamıştır. Kazadaki salgının kontrol altına alınmasından dolayı kazanın ihtiyar heyeti görevli doktora teşekkürlerini sunmuştur (BOA, DH.MKT.: 2183/120). Sancak bazında değerlendirildiğinde ise toplam hayvan ölümü 150'yi bulmuştur. Baytar müfettişi ile Bakteriyolojihane-i Şahane Müdür Muavini Baytar Kolağası Refik Bey ile bölgeye gönderilen mülkiye baytarlarından İbrahim Efendi ve adı geçen cerrahlar baytar heyetini oluşturmaktadır (BOA, Y.MTV.: 188/40).

3 Nisan 1899'da Tekfurdağı sancağında sığır vebası vakaları sebebiyle atanan doktor ve baytarların yanı sıra ek tedbirler getirilmiştir. Bu tedbirlerin başında kordonlar gelmektedir. Oluşturan kordonlar ve serum uygulamaları neticesinde sancakta hayvan hastalığı tamamen defedilmiştir (BOA, DH.MKT.: 2184/138). Kordonlar sayesinde hastalığın başka mahallere sirayeti böylelikle engellenmiştir (BOA, DH.MKT.: 2192/132). Kordonlar kaldırılarak sancaktaki arazi sahiplerinin hayvanlarıyla ziraat yapmalarına imkân tanınmıştır (BOA, DH.MKT.: 2184/138).

Sancakta sığır vebası salgını dışında hayvanlarda farklı hastalıkların da yaşandığı görülmektedir. Örneğin, Hayrabolu kazasındaki sığırlarda şab (BOA, DH.MKT.: 266/36), Arzolu, Çatma, Sırt ve Hacet gibi çiftliklerde de çeşitli hayvan hastalıkları görülmüş (BOA, DH.MKT.: 11/54) bu sebeple bölgeye geçici bir baytar görevlendirilmesine karar verilmiştir (BOA, DH.MKT.: 257/50). Ancak hastalıkların detayına ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

3.5. Kırcaali Kazasında Vebâ-yı Bakarî

Edirne'nin Kırcaali kazasında Baytar Yüzbaşı İzzet Efendi tarafından sığır vebası tetkik edilmiştir (BOA, DH.MKT.: 2016/102). Ancak 1892 tarihinden 1899'a kadar salgına ilişkin herhangi bir kayıtle karşılaşılmamıştır. Vilayete ait salnamede de hastalıkla ilgili örneklere rastlanılmamıştır (Edirne Vilayet Salnamesi, 1310: 327). Bu sebeple salgının bahsedilen tarihlerde kesintiye uğradığı düşünülmektedir.

Kırcaali ve civar kaza ahali temel ihtiyaçlarını karşılamak için belirli aralıklarla Bulgaristan ve Şarki Rumeli'ye gitmeyi tercih etmiştir. Ancak bahsedilen bölgelere binek hayvanlarıyla gidebilmeleri için ahaliye bazı kuralları yerine getirmeleri şart koşulmuştur. Bu duruma örnek olarak kendilerinden binek hayvanlarının herhangi bir salgın hastalığa tutulup tutulmadığını gösteren raporu baytar memurluğundan alıp teslim etmeleri verilebilir. (BOA, DH.MKT.: 2167/95). Bahsi geçen baytar raporunun içeriğine dair herhangi bir arşiv kaydı ile karşılaşılmamıştır.

Edirne'nin diğer sancak ve kazalarında olduğu gibi Kırcaali kazası ile Bulgaristan Hükümeti arasında da hayvan ithalatı ve ihracatı yapılmıştır. Söz konusu ticaret hastalığın seyrine paralel olarak zaman zaman kesintiye uğramıştır. Ancak 1899 yılında sığır vebasına ilişkin bir vakanın olmayışı ticaretin canlanmasına olanak tanımıştır (BOA, HR.İD.: 2076/18). Ticaret sırasında Aydoğmuş gümrüğüne baytar tayini yapılarak olası bir hastalıktan söz konusu yerlerin muhafaza edilmesine özen gösterilmiş; baytarların görev süreleri haftada iki gün dört saat olarak belirlenmiştir

(BOA, DH.MKT.: 2229/135, DH.MKT.: 2235/36). Gümrük noktasında görevlendirilen baytarın ismi ise kayıtlarda açıkça ifade edilmemiştir.

Kırcaali kazasında incelenen dönem içerisinde sığır vebası dışında başka bir hayvan hastalığı tespit edilememiş olup salgının kontrol altına alınmasıyla da kazanın ticari hayatı olumlu bir seyirde ilerlemiştir.

3.6. Cisir-i Mustafapaşa Kazasında Vebâ-yı Bakarî

Cisir-i Mustafapaşa'nın coğrafi konum itibari ile gümrük hududunda bulunması buradaki sıhhi tedbirlerin artmasına zemin hazırlamıştır. Buna ilave olarak Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ hükümetlerine sığır vebası konusunda dikkatli olmaları ve tedbirli davranmaları hususunda zaman zaman birtakım uyarılarda bulunulmuştur (BOA, A.} MTZ. (04).: 62/59).

Osmanlı Devleti, gümrük noktasına baytar ataması yaparak hem Rumeli Şarki'de olan hayvan hastalığının Edirne'ye yayılmasını engellemek istemiş hem de buradan gidecek hayvanları birtakım sağlık kontrollerine tabi tutmuştur. Bu iş için baytar Binbaşı Ziya Efendi¹⁰ görevlendirilmiştir. Baytarın yapmış olduğu muayeneler neticesinde Cisir-i Mustafapaşa'dan civar yerlere gönderilecek olan hayvanlarda herhangi bir hastalığa rastlanılmamıştır. Bu sebeple hayvanların hudut gümrüklerinden geçirilmesi uygun görülmüş ve geçiş sırasında hayvan sahiplerinden gümrük vergisi alınmıştır (BOA, DH.MKT.: 1692/136, DH.MKT.: 1697/95, DH.MKT.: 1705/107, DH.MKT.: 1697/83). Hayvanların geçeceği 12 gümrük noktası için bir baytarın görev yapmasının mümkün olamayacağından Tıbbiye Nezareti'nden baytar talebinde bulunmuş ancak sancağın bu isteği hükümet tarafından olumlu karşılanmamıştır. Ziya Efendi bu durum karşısında görevinin iadesini istemiş ve talebi kabul edilmiştir (BOA, DH.MKT.:1731/9). Tıbbiye Nezaretinin talebi geri çevirmesindeki sebebi bu alanda kalifiyeli eleman bulamayışının açık bir işaretidir.

13 Kasım 1890 tarihinde Binbaşı Ziya Efendi'nin yerine Binbaşı Nuri Efendi'nin baytar olarak sancağa görevlendirildiği görülmektedir. Nuri Efendi 27 Nisan 1893 tarihine kadar görevini devam ettirmiştir (BOA, DH.MKT.: 1781/46, DH.MKT.: 22/19). Bahsedilen süre zarfında Cisir-i Mustafapaşa'da sığır vebasına ilişkin herhangi bir vakaya rastlanılmamıştır. Bu durum baytarın sancaktaki görevi süresince başarılı bir politika izlediğini düşündürmektedir.

3 Haziran 1893'te Cisir-i Mustafapaşa Sancağı, Bulgaristan ve Rumeli Şarki ile hayvan ithali gerçekleştirmiştir. Bu ticaret sırasında hayvanlar trenle sancak istasyonuna getirilmiş ancak hayvanların sağlık kontrolüne tabi tutulmadan girişlerine müsaade edilmemiştir (BOA, DH.MKT.: 56/12).¹¹

Cisir-i Mustafapaşa sancağında sığır vebasının görülmemesi, görev yapan baytarlarla ilişkilendirilebilir. Coğrafi açıdan her türlü salgına açık bir konumda bulunmuş olsa da bu dönemde herhangi bir hayvan hastalığıyla karşılaşılmamıştır.

3.7. Cisir-i Ergene Kazasında Vebâ-yı Bakarî

Edirne'nin çeşitli sancak ve kazalarında yaşanan sığır vebası özellikle hayvan ticaretinin sekteye uğramasına yol açtığı gibi Cisir-i i Ergene kazası da aynı durumdan muzdarip olmuştur. Kazadan Romanya'ya yapılan canlı hayvan ve hayvan mahsulleri salgın süresince yasaklamaya tabi tutulmuştur (BOA, DH.MKT.: 2022/90, DH.MKT.: 2040/126).

¹⁰ Baytarın görev süresince Cisir-i Mustafapaşa belediyesinden aylık 300 kuruş alması uygun görülmüştür. BOA, DH.MKT., 1731/9.

¹¹ Bu tarihte salnamede de salgına ilişkin kayıt bulunmamaktadır. *Edirne Vilayet Salnamesi*, H. 1310, s. 310.

Edirne'nin Cısr-i Ergene kazasının Karaburçak, Hamitli, Kömbeci ve Kiremitçi Salih gibi pek çok köyünde sığır vebası vakaları görülmüştür. Arşiv kaynakları incelendiğinde hastalığın yoğun olarak Karaburçak köyünde yaşandığı tespit edilmiştir. Bu sebeple Baytar Yüzbaşı Ali Efendi bölgeye görevlendirilmiştir (BOA, DH.MKT.: 1979/90). Devlet baytarın yanı sıra köye Edirne Baytar Müfettişini de göndermiştir (BOA, DH.MKT.: 2039/101). Yapılan tetkikler sonucunda köyde özellikle mandalar üzerinde vebâ-yı bakarî hastalığının meydana geldiği görülmüştür. Ancak mandalarda görülen diğer hayvan hastalıklarına ilişkin herhangi bir teşhis konulamamıştır.¹² 29 Temmuz 1890'da başlayan salgın, alınan sıhhi önlemler sonucunda 9 Ağustos 1892'de etkisini göstermeye başlamıştır (BOA, DH.MKT.: 984/57). 16 Ekim 1892'de ise tam anlamıyla ortadan kalkmıştır (BOA, DH.MKT.: 2011/15).

Vebâ-yı bakarînin görüldüğü bir diğer köy ise Hamitli'dir. Yaşanan hastalık sebebiyle köye gönderilen Kolağası Bani Efendi, hayvanlar üzerinde birtakım muayeneler yapmış ve buna dair bir rapor yazmıştır. Raporda hastalığa tutulmamış olan hayvanları ve hastalıkların insanlara bulaşabilme tehlikesini ortadan kaldırmak adına hayvan leşlerinin üzerine kireç dökülerek imha edildiklerini ifade etmiştir. 1890 yılında Hamitli köyünde yaşanan bu salgın hastalık çok fazla telefe sebebiyet vermeden sonlandırılmıştır (BOA, DH.MKT.: 1752/133).

Cısr-i Ergene kazasının Kömbeci ve Kiremitçi Salih köylerinde de benzer hadiselerle karşılaşmıştır. Ancak hastalığın köylerdeki etkisi uzun süreli olmamıştır. 29 Temmuz 1892'de başlayan salgın 9 Ekim 1892'de sonra ermiştir (BOA, DH.MKT.: 1979/89, DH.MKT.: 2008/102). Bu süreçte köylere baytar atamaları gerçekleştirilmesi salgının hafif seyirde atlatıldığına ilişkin bir çıkarım yapılmasını mümkün kılmaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Dünya devletlerinin yaşadığı siyasi ve ekonomik buhranlar, yapılan savaşlar neticesinde kaybedilen toprak kayıplarının yanı sıra yaşanan salgın hastalıkların da dünya tarihinde kapanmaz birtakım yaralar açtığını söylemek mümkündür. Coğrafi konum itibari ile topraklarında sık sık salgın hastalıklar görülmesi Osmanlı Devleti'ni bazı önlemler almak durumunda bırakmıştır. XIX. yüzyılda gerek insanlar gerekse hayvanlarda yaşanan salgın hastalıklara karşı devlet teknolojik anlamda Batı'dan bazı yenilikleri ülkesine transfer etmiştir.

XIX. yüzyıldaki hayvan hastalıklarının başında sığır vebası gelmektedir. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan Osmanlı Devleti söz konusu salgınlardan ağır hasar görmüştür. Edirne de sığır vebasının yaşandığı bir Osmanlı toprağıdır. Bu hastalığa ek olarak vilayette şab, tifüs ve revan gibi muhtelif hayvan hastalıkları da görülmüştür. Vilayetin coğrafi konumu bu durumun başlıca sebebinin teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra bazı ülkelerle yapmış olduğu ticari faaliyetler de salgının seyrini büyük oranda etkilemiştir.

Devletin salgınları kontrol edebilmek adına vilayete baytar atamaları yaptığı, serum denemelerine giriştiği ve kordon hatları oluşturduğu görülmektedir. Alınan bu tedbirlerin yukarıda incelenen sancak ve kazalarda da görüldüğü üzere başarıya ulaştığını söylemek mümkündür. Özellikle hayvanlar üzerinde uygulanan serum sayesinde ölüm oranları yok denecek kadar azalmıştır. Ancak söz konusu serum vilayetin tüm sancak ve kazalarında uygulanmamıştır. Bu durum serumu üreten doktorun görevden ayrılmasıyla işleyişin sekteye uğradığı fikrini düşündürmektedir.

¹² BOA, DH.MKT., 2026/116; Bu tarihlerde yaşanan hayvan hastalıklarının teşhisinde görevlendirilen sağlık ekibinin tespitine göre hastalığa yakalanan hayvanlara, göl sularının içirilmesiyle bulaştığı salnamelerde görülmektedir. *Edirne Vilayet Salnamesi*, H.1310, s. 368.

Bu süreçte Edirne vilayetinden Bulgaristan Hükümeti'ne yapılan canlı hayvan ve hayvan ürünleri ithalatı bazı kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bunun yanında Bulgaristan topraklarına yakın yerlerde arazisi olan ahali de bu olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bulgarların ortaya attıkları pek çok asılsız iddia neticesinde halkın zirai hayatı kesintiye uğramıştır. 1890-1899 yılları arasında Edirne'de yaşanan sığır vebası vakaları Osmanlı ithalat ve ihracatını olumsuz etkilemiş olsa da devletin bu salgına karşı aldığı tedbirler ve sağlık politikaları zamanla ticari hayatın yeniden canlılık kazanmasına olanak tanımıştır. Ayrıca Edirne halkının sağlığı ve ekonomik çıkarları da gözetilerek bu süreç en asgari düzeyde atlatılmaya çalışılmıştır. Sarf edilen çabalar, alınan tüm önlemler ve uyulması istenen kaideler devletin sosyal politika anlayışının somut emareleridir.

Kaynaklar

A. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., *Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.)* 994/74518.

BOA., *Dahiliye, Mektubi Kalemi (DH.MKT.)* 11/54, 19/18, 22/19, 56/12, 63/19, 95/48, 123/7, 200/3, 257/50, 266/36, 279/32, 311/59, 525/72, 984/57, 1157/133, 1687/101, 1690/78, 1692/128, 1692/136, 1697/83, 1697/95, 1705/107, 1726/96, 1731/9, 1734/92, 1745/93, 1750/121, 1752/133, 1763/114, 1764/30, 1769/36, 1775/44, 1776/83, 1781/46, 1826/22, 1834/14, 1855/76, 1863/69, 1894/64, 1951/55, 1952/47, 1979/89, 1979/90, 1980/112, 1980/115, 2011/15, 2011/24, 2016/102, 2017/14, 2022/90, 2026/32, 2026/116, 2030/18, 2033/57, 2039/101, 2044/34, 2100/32, 2114/66, 2129/13, 2167/95, 2183/120, 2184/138, 2186/142, 2192/132, 2229/135, 2235/36.

BOA., *Dahiliye Muamelat (DH.TMIK.M.)* 65/39.

BOA., *Hariciye İdare (HR.İD.)* 2076/18.

BOA., *Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04.)* 359/13, 519/67, 524/15.

BOA., *İrade Orman ve Maadin (İ.OM.)* 4/27.

BOA., *Sadaret Bulgaristan (A.) MTZ. (04)* 62/59.

BOA., *Şura-yı Devlet (ŞD.)* 524/11.

BOA., *Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)* 95/54, 119/50, 188/40.

B. Vilayet Salnameleri

Edirne Vilayet Salnamesi, H. 1307/ M. 1890.

Edirne Vilayet Salnamesi, H. 1310/ M. 1893.

Edirne Vilayet Salnamesi, H. 1311/ M. 1894.

Edirne Vilayet Salnamesi, H. 1312/ M. 1895.

Edirne Vilayet Salnamesi, H. 1315/M. 1898.

C. Kitaplar

Akalın, B. Ö., (1315), *Nevsal-i Afiyet Salname-i Tıbbiye*, 1. Kitap, İstanbul: İlim Matbaası.

- Ekrem, İ., (1930), *Çor veya Sığır Vebası*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Erk, N., (1966), *Veteriner Tarihi*, (2. Baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları.
- Erk, N., ve Dinçer, F., (1970). “Türkiye’de Veteriner Hekimlik Öğretimi ve Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Tarihi”, Ankara: Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları.
- Güran, T., (1998), *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Turan, M., (2014), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Veba-yı Bakari Salgını ve Düşündürdükleri”. Remzi Kılıç (Edt.), *Prof. Dr. Mustafa Keskin Armağanı Türk Tarih ve Kültürü Araştırmaları* (s. 977-993). İstanbul: İdeal Yayıncılık.
- Yıldırım, N., (2014), “Bakteriyolojihane-i Şahane’de Veteriner Bakteriyoloji (1893-1901)”, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet’e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar* (s. 403-418). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

D. Makaleler ve Tezler

- Ak, M. (2016). Osmanlı Devleti’nde Veba-i Bakarî (Sığır Vebası), *OTAM*, (39), s. 215-240.
- Atılğan, T. (1964). Sığır Vebası, *Bornova Veteriner Araştırma Enstitüsü Dergisi*, s. 76-85.
- Gökbilgin, M. T. (1994). Edirne, *TDVİA*, C.10, s. 425-431.
- Karbyık, K. (1992). Baytarlık, *TDVİA*, C.5, s. 278-282.
- Özey, R. (2002). 19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası, *Marmara Coğrafyası Dergisi*, (6), s. 1-34.
- Özlü, Z. (2014). 19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti’nde Hazırlanan İki Risale: Vebâ-yı Bakarî ve Zâtülcenb, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, (23), C. 12, s. 99-114.
- Şahin, R. (2006). Edirne Gümrüklerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne’de Ticari Hayat, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Şimşek, K. (2020-2021). Osmanlı Devri Denizli’de Sığır Vebası: Vebâ-yı Bakarî, *Belgi*, (19), s. 2068-2080.